

Άντα Κατσίκη - Γκίβαλου

Η ιδιότυπη λογοτεχνική δημιουργία του Βαγγέλη Φίλου*

Η ποίηση του Β.Φ. είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Είναι μια ποίηση με νοηματική αλληλουχία, μουσικότητα και πρωτοποριακή, όχι μόνο για την εύστοχη υλοποίηση της μίξης των λογοτεχνικών ειδών, ποίησης - θεάτρου ή ποίησης - πεζογραφίας, αλλά κυρίως για τη δημιουργία ενός νέου μυθικού ποιητικού σύμπαντος, του προσωπικού τραύματος και του αδιεξόδου.

Κύρια χαρακτηριστικά της ποίησής του, ο μινιμαλισμός και η ήπια στοχαστική φωνή, η διαύγεια, παρά τον ερμητισμό της, η μυσταγωγία.

Ο Β.Φ. διαλέγεται με τους αρχαίους λυρικούς, ενώ συνδέεται άμεσα με τους καταραμένους ποιητές, αναδεικνύοντας έτσι έναν νεορομαντισμό.

Γενικότερα, είναι ένας σκαπανέας της υπαρξιακής αναζήτησης του σύγχρονου ανθρώπου που κουβαλάει στο δισάκι του, βάρος αλλά και εργαλεία μαζί, τις αναμνήσεις, προσωπικές και συλλογικές.

Η ποίησή του καταγράφει την ψυχική δοκιμασία του ανθρώπου που προσπαθεί να κλείσει τους ακανθώδεις δεσμούς με το παρελθόν, ενώ ταυτόχρονα αγωνιά για τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητάς του, στοχεύοντας όμως με συνέπεια στην έξοδο, προσεχώς.

Οι θεματικοί άξονες του έργου του είναι ξεκάθαροι και σταθεροί στην ποιητική του πορεία. Τον ακολουθούν ή τους ακολουθεί πιστά κι αυτό που αλλάζει είναι ο χειρισμός τους ανάλογα με τις αισθητικές, εκφραστικές και υπαρξιακές του ανάγκες.

Τα ζητήματα της ταυτότητας και του επαναπροσδιορισμού της, μετά από τα πολιτικά και κοινωνικά αδιέξοδα, διατρέχουν όλο το έργο. Στόχος όμως, όχι η μεμψιμοιρία, ο αναχωρητισμός και η μόνωση, αλλά η επικοινωνία, η κοινοποίηση της κατάστασης, της αγωνίας, της αυτοκριτικής και της πορείας προς την αυτογνωσία και το φως.

Ο Κώστας Μαργώνης ευθύβολα επισημαίνει για την ποίηση του Β.Φ.: Η κίνηση από τον προσωπικό στοχασμό στον κοινωνικό προβληματισμό, από την εσωστρέφεια στο πεδίο της κοινωνικής ευαισθησίας και ευθύνης δίνει μια άλλη διάσταση της ποιητικής του ενδοχώρας.

Ο ποιητής δεν αρνείται την ενοχή και τη συμμετοχή του σε κοινωνικές τάξεις και πολιτικές επιλογές που οδήγησαν στο αδιέξοδο της κοινωνικής κατά βάση ταυτότητάς του.

Στην «Μηδενική Ακολουθία» σκιαγραφεί εκ των υστέρων έναν νεανικό εαυτό μέρος του προβλήματος, μάρτυρα, θύτη και θύμα της «καθημερινής εκτέλεσης»:

*Θλιβερός θεατής της καθημερινής εκτέλεσης,
φριχτός δήμιος της καθημερινής εκτέλεσης,
θύμα της καθημερινής εκτέλεσης*

Ο εαυτός του, ο άλλος εαυτός είναι ο συνοδοιπόρος του αλλά και ο υπονομευτής της πορείας του.

Τα συλλογικά οράματα αποτελούν ένα άλλο σημαντικό κεφάλαιο της ποίησης του Β.Φ. Συνθέτουν σε μεγάλο βαθμό την ταυτότητά του, συνιστούν μία από τις σημαντικές αιτίες της ματαιώσης αλλά και της ματαιότητας της μέχρι τώρα πορείας, αποζητούν την κάθαρσή τους από τους χειρισμούς των εκφραστών της, προσφέρουν όμως και την κάθαρση στον απλό ιδεολόγο που πίστεψε σ' αυτά. Χαρακτηριστικό το κείμενο, Αποσύνθεση / Ομαδική απόπειρα από την «Ενθαλπία»:

[...] Πρέπει να φτάσεις βαθιά, μου ψιθύρισαν. Βαθιά, ως τη μεγάλη αυτοσυντριβή. Να μην έχεις τι να πιστέψεις, να μην έχεις από πού να πιαστείς. Να βυθιστείς στην απελπισία, να συμφιλιωθείς με την απόγνωση. Έτσι μόνο μπορεί να βρεις μια ρωγμή ελπίδας. [...]

Η αναγέννηση του συναισθήματος, του σκιρτήματος και της αγάπης για τη ζωή είναι μια ακόμα κραυγή του ποιητή που διατρέχει και ακούγεται σ' όλο το έργο του. Λέει στην «Μηδενική Ακολουθία»:

*Ήθελα να τραγουδήσω.
Είπα:
Αυτοί δεν είναι στίχοι
είναι κραυγές...*

Ο έρωτας είναι πανταχού παρών είτε δηλώνεται ξεκάθαρα είτε υπονοείται και φαίνεται στον ορίζοντα του κάθε ποιήματος. Η σχέση του ποιητή με τον έρωτα δεν περιορίζεται μόνο στην καταγραφή του συναισθήματος της έλξης, αλλά διαπνέει πολλά ποιήματά του ως έρωτας με τη φιλοσοφική του διάσταση, ως ζωογόνος δύναμη, ως κίνητρο, ως οδός, ως δημιουργός, στόχος και τρόπος για την υπαρξιακή τελείωση του υποκειμένου, παραπέμποντας στο τέταρτο είδος της τελικής μανίας του Πλάτωνα, επόμενο άλλωστε της ποιητικής.

Με τον έρωτα συσχετίζεται ένας ακόμα άξονας της ποιητικής του, η γυναίκα. Η παρουσία της είναι έντονη και διαρκής και ως μην της ανήκουν αριθμητικά πολλά

ποιήματά του. Η γυναίκα είναι είτε το ερωτικό αντικείμενο του πόθου, του έρωτα ως έλξη, είτε το τελικό σύμβολο του χαμένου παράδεισου που καθρεφτίζει όλες τις αναμνήσεις μιας πιο ζωντανής ζωής.

Διαβάζω από την « Ενθαλπία»:

[...]

Σέρνουν το φεγγάρι στο λιμάνι,
διάφανο πρόσωπο,
η Άννα στολίζεται.
Προβολείς θρυμματίζουν τη νύχτα,
παραμερίζω.

[...]

Πολύ συχνά επίσης καταφεύγει στη χρήση και επανατοποθέτηση θεμέλιων, όπως είναι ο μύθος, η ιστορία, η θρησκεία, η λογική σκέψη, για να δημιουργήσει μια νέα ποιητική και υπαρξιακή μυθολογία που βοηθά στην πορεία του επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας.

Μας γράφει στο ποίημα, « Το τέλος», από την «Ενθαλπία»:

Εν αρχή ην ο Λόγος,
πανάρχαια διαθήκη
η φοβέρα του θεού.

[...]

Λέξεις υπέρθερμες
και η θρυμματισμένη ιστορία.
Πατέρες προσεύχονται,
οι Άγιοι δραπετεύουν από τις εικόνες.

[...]

Μορφές μυθικές υψώνουν ασπίδες,

[...]

Ιερείς εξαγνίζουν προγονικά σύμβολα,
τρύπια η σημαία στην κερκίδα.
Αναμνήσεις ηρώων ταξιδεύουν στο μέλλον,
γιγάντια πλάνη με παιδεύει,
η Άγνοια με απειλεί...

Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεώρηση της θρησκείας, άλλοτε ως μυσταγωγίας, άλλοτε ως ενσάρκωσης ενός υψηλού όντος που εγκλωβίζεται μέσα στα λατρευτικά δόγματα της ανθρώπινης πίστης, είτε αναφέρεται στο Δία, είτε στον Χριστό.

Και πάλι από την «Ενθαλπία»:

Η μοναξιά των θεών

Συνάντησε, μια ήρεμη αυγή,

ο Ιησούς τον Δία.

-Δεν ήξερα πως είσαι αληθινός,

νόμιζα πως πολεμούσα δοξασίες.

-Κοινή η μοίρα μου με τη δική σου

βασιλιά,

υπάρχω όσο υπάρχουν αγωνίες.

[...]

Εξόριστος είμαι κι εγώ

στους ουρανούς του ανθρώπου.

Έτσι έχουμε μια τάση αναζωοδότησης του ιερού και του μυθικού με μια κλασικιστική σχεδόν καθαρότητα. Χαρακτηριστικό δείγμα της νέας μυθολογίας που κατασκευάζει συνομιλώντας με τον μύθο, με την παράδοση, με τη χριστιανική θρησκεία, με τις τραγωδίες, είναι η «Αλκινόη» του βιβλίου «Αχ! Σεμέλη». Τα ονόματα-πρόσωπα που παρελαύνουν, Αλκινόη-Αλκυόνη, Βαπτιστής, Προφήτες, Ορέστης, Ρασκόλνικοφ, Ερινύες, Φαέθων, πιστός Αρχηγός, Μαρία, Κέρβερος, Γοργόνα, Οδηγητής, Ξένος, Περσεφόνη, χαρτογραφούν τη διαδρομή του και επικοινωνούν στον προσεκτικό αναγνώστη την πορεία και την ταυτότητα των ολισθουσών της. Εν τέλει όλβιος, όπως είναι και ο τίτλος του διηγήματος, μέσα από την αποδοχή του εαυτού του και του έρωτα, παραθέτει πάλι τον χάρτη αυτής της διαδρομής και των ονομάτων: Αριάδνη, Μαγδαληνή, Απολλώνιος, Ευφρόσυνος, Ιωάννης.

Το ποιητικό του σύμπαν συμπληρώνεται και διασαφηνίζεται από αγαπημένες λέξεις και έννοιες που επανακάμπτουν περιοδικά στο έργο του. Οι επαναλήψεις των φράσεων επιτονίζουν τα ιδεολογικά αδιέξοδα, την απογοήτευση του ποιητή και την κρίση ταυτότητας. Θα σας αναφέρω μερικούς σχετικούς στίχους:

Φυσάω τη φωτιά

και σβήνει

από το διοξείδιο
της πίκρας.

...διαφυγή
μέσα από τις χαραμάδες

Η άλλη μέρα θα είναι νύχτα

-αποτυπώματα γυμνών ποδιών.
Είναι δικά μου φώναξα.

Μισό φαί,
Μισό καυσόξυλο,
[...]
Μισά όνειρα.

Όταν γκρεμίστηκαν τα τείχη,
βγήκε ξανά η ελπίδα

Οι ήρωές του, οι φωνές του, τα προσωπεία του, έχουν τη δική τους ζωή και διάρκεια, αφού επανεμφανίζονται στις συλλογές του και τον ακολουθούν, με προεξάρχουσα τη μορφή της Άννας, εμβληματική φιγούρα η οποία αποτελεί τη συνισταμένη όλων των αναφορών σε γυναίκες και ας αλλάζουν ονόματα.

Έτσι θεωρούμε ότι ο Β.Φ. είναι ένας ποιητής προφήτης, μύστης, οδηγός, ακροατής των βουβών φωνών της εποχής, αυτός που έχει την τιμή της επαφής με τους προγόνους και την αλήθεια, ποιητής που ενσαρκώνει μια νεοσυμβολιστική ποιητική, μέσω της οποίας επανακάμπτει ο μουσικός λυρισμός. Διακρίνεται η πορεία από τον Καρυωτακικό μηδενισμό, μέσω της αποδοχής της Καβαφικής ποιητικής, της υπερρεαλιστικής μέθης, της κουρασμένης κίνησης του Σεφερικού στοχασμού, σε μια ιδιόμορφη ποιητική του θανάτου, όχι όμως με τον δραματικό και γενικότερα εξεζητημένο τρόπο της γενιάς του Καρυωτάκη, αλλά με νέο τρόπο, με τραχύτητα, με δηκτική ειρωνεία και σκληρότητα πολλές φορές ως την αίσθηση του άλγους, του κενού από ουσιώδη πράγματα κόσμου. Η παλαιότερη ελεγχία της ήττας διευρύνεται τώρα στο απεριόριστο και μεταμορφώνεται σε οίμωγή για ένα βαθύτατο υπαρξιακό τραύμα.

Στα σημαντικότερα της ποιητικής γραφής του Β.Φ. πρέπει να αναφέρουμε την επανεισαγωγή του μύθου στην ποίηση, του μύθου που είναι θύμα του μεταμοντερνισμού.

Οι επιλογές της γραφής του, κείμενο θεατρικής μορφής, πεζός ποιητικός λόγος, αυτόματη γραφή του ονείρου, ξαναδίνουν στον ποιητή και στην ποίηση την καθολικότητα παλαιότερων εποχών και έντεχνα αφαιρούν το βάρος του εγωκεντρισμού από το ταξίδι της υπαρξιακής αγωνίας. Άλλωστε η αγωνία του επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας δεν αποτελεί βάρος ή καθήκον μόνο του ποιητή αλλά μιας ολόκληρης γενιάς. Ως παράδειγμα μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε από το δραματικό κείμενο της «Ενθαλπίας» τη στιχομυθία μεταξύ του Άλλου και του Άγγελου. Μορφή θεάτρου, γραφή ποιητική, σουρεαλιστικές εικόνες. Ο δισυπόστατος εαυτός, Άλλος και Άγγελος, ο εφήμερος και ο αιώνιος, κριτικάρονται, αυτοκρίνονται, συγκρούονται, ομονοούν, αποτιμούν την κοινή τους πορεία, μπροστά στη νεκρική κλίνη, με άξονα τον θάνατο, την εξέλιξή τους στον χρόνο και τον χαμένο παράδεισο, ονόματι Άννα. Η τελευταία ως καταλυτικός παράγοντας απελευθερώνει τον θανόντα και βυθίζει στο αιώνιο μαρτύριο της αναζήτησής της τον Άγγελο.

Καταλήγοντας, η αναμύθωση του ποιητικού λόγου του Β.Φ. είναι ένα ακόμα στοιχείο και βοήθημα της φιλικής στάσης του ποιητή προς τον αναγνώστη του. Παρά τη σκοτεινότητα πολλών ποιημάτων του δεν είναι ερμητικός. Δε δυσκολεύει την επαφή του αναγνώστη με τον μύθο του ποιήματος. Το ποίημα δεν αποζητά τον επαρκή αναγνώστη, είναι ανοιχτό στην κατανόηση, χωρίς να χάνει το χαρακτηριστικό της τέχνης να επιδέχεται πολλαπλές αναγνώσεις και ερμηνείες.

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, στόχος του είναι η επικοινωνία του μηνύματος και της προσπάθειας του επαναπροσδιορισμού του, μια ξεχασμένη τα προηγούμενα χρόνια δημοκρατικότητα των ποιητών προς το αναγνωστικό κοινό. Σ' αυτό συνεπικουρεί και η μαθηματικού τύπου ξεκάθαρη οργάνωση τόσο της κάθε συλλογής όσο και της μέχρι σήμερα πορείας του δημιουργού, μια στιβαρή, μια σταθερή πορεία και κλιμάκωση.

Ποιητής και αναγνώστης προέρχονται από την ίδια μήτρα, έχουν κοινές επιρροές και προγόνους. Ο Πλάτωνας, ο Σολωμός, ο Παλαμάς, ο Σικελιανός, ο Καβάφης, ο Ρίτσος, ο Εμπειρικός, περνούν σαν σκιές πίσω από τους στίχους του, στηρίζουν και καλωσορίζουν τον ποιητή.

Άντα Κατσίκη – Γκίβαλου

Ομότιμος Καθηγήτρια νεοελληνικής φιλολογίας
του **Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.**

*Ομιλία στην εκδήλωση παρουσίασης του λογοτεχνικού έργου του Βαγγέλη Φίλου
Αίθουσα Πανεπιστημιακής Συνομοσπονδίας Ελλάδας
Αθήνα 4 Δεκεμβρίου 2012

Οργάνωση:

Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Τζουμέρκων (Ι.Λ.Ε.Τ.)

Δήμος Κεντρικών Τζουμέρκων

Αδελφότητα Αγναντιτών Αττικής